

ZOOGDIERNESTEN EN -HOLEN IN EEN STADSPARK – DEEL 1

Een konijnenwentel

Hoewel minder fraai en ingenieus dan sommige vogelnesten, zijn de vaak goed verborgen zoogdiernesten en -holen vaak wat minder simpel dan het lijkt. Behalve functioneel is het nestmateriaal soms verrassend en zit er meer ‘architectuur’ in de holen dan je van buitenaf zou vermoeden. Ook dicht bij huis, in een park en zelfs in de eigen tuin kunnen we zulke verrassingen tegenkomen. De verrassende vondst van twee ‘hoogwatermolshopen’ en een konijnenwentel op een curieuze plek in een stadspark vormt de aanleiding voor een korte serie over zoogdiernesten in de stedelijke omgeving. Een deel ervan verscheen eerder in eigen versies in *Sprokkels*, het tijdschrift van IVN-afdeling Veghel. Hierbij baseer ik me niet op systematisch onderzoek, het zijn anekdotische beschrijvingen van de gevonden nesten, met wat zich daaromheen afspeelt. Ze geven een indruk van hoe een nest of hol er uit kan zien; vorm en materiaal kunnen echter variëren.

TEKST, FOTO’S EN ILLUSTRATIE ANNEMARIE VAN DIEPENBEEK

HET GEERBOS, EEN ‘GEWOON’ STADSPARK IN VEGHEL

Het Geerbos, een acht hectare groot, naast een sportpark gelegen stadspark is vooral in gebruik als wandel- en honden-uitlaatgebied. Het bestaat grotendeels uit aangeplant gemengd loofhout waarvan delen uitsluitend uit populier bestaan met een ondergroei van bramen. Dertig jaar geleden hebben we als IVN-afdeling Veghel een stukje ervan ingericht als insectentuin,

met daarin een aantal bijenhôtels. Vanaf het voorjaar tot ver in de herfst is dat een bloemrijk en kleurig stukje, waarvan een vast (maar helaas vergrijzend) clubje vrijwilligers het onderhoud voor zijn rekening neemt. Het is niet alleen een eldorado voor wilde bijen en wespen, maar ook voor vogels. De banken op dit bloemrijke plekje bieden ook wandelaars een mooi rustpunt. Het park en vooral de insectentuin blijken ook nogal wat zoogdiersoorten te herber-

gen – en te verbergen. Verspreid over de jaren heb ik er de nesten of holen van eekhoorn, konijn, bos- en dwergmuis, bruine rat, rosse woelmuis, mol en tweekleurige bosspitsmuis gevonden. De wildcamera registreerde er ook struinende vossen. In dit artikel beschrijf ik konijnenholen en -wentels, in de vervolgdelen komen de nesten of holen van andere soorten aan de orde.

◀ In de ochtend- en avondschemering zijn er meestal wel enkele konijnen te zien in het Geerbos. Over de jaren heen zijn er grote schommelingen in de dichtheid.

KONIJNENHOLEN

Het Geerbos biedt op verschillende plekken stukken zandige losse bodem waarin konijnen (*Oryctolagus cuniculus*) graag hun burchten graven. Zo'n holensysteem bestaat uit met elkaar verbonden gangen, met daarin verbredingen als woonkamers en aan het eind van een aparte zijgang de nestkamer. Bij voldoende ruimte leven konijnen paarsgewijs in een hol, maar bij groeiende aantallen gaan ze in groepen samenwonen. Er bestaan rangordes tussen zowel vrouwtjes als mannetjes onderling; hierover en over de leefwijze is veel te vertellen – een aanrader is de monografie van Drees et al. (2007).¹

WENTELS: 'NOODWONINGEN'

Bij voldoende woonruimte zijn er minder conflicten dan bij schaarste. Vooral de aanstaande moeders graven nieuwe hollen, oudere vrouwtjes leven vaak in bestaande hollen die ze uitbreiden. Vrouwtjes, met name de eerstejaars die voor het eerst jongen krijgen en van het dominante vrouwtje niet de kans krijgen om die in een speciale 'nestpijp', een zijgang in een burcht, te werpen, moeten een aparte nestpijp (de zogenoemde wentel) graven, buiten de burcht en buiten het territorium, met alle risico's van dien.¹ Een wentel is een ongeveer een meter lange pijp met achterin een kleine nestkamer, door de moeder bekleed met gedroogd gras, vermengd met wollig buikhaar dat ze van haar eigen buik losgekrabd heeft. Ze maakt de ingang met een prop aarde dicht waardoor het kraamhol onzichtbaar wordt. Alleen kort na het dichtmaken is er door de afwijkende kleur van het zand nog iets van te zien. De camouflage werkt meesterlijk voor mens en dier: slechts af en toe kom ik een door das of vos uitgehaalde wentel tegen.^{1,3,4,5,6}

DE WENTEL IN HET GEERBOS

In het Geerbos zijn enkele konijnenburchten; hier hebben ze maar één of hooguit enkele ingangen. In sommige jaren zie ik bij een avondwandeling wel 10-15 konijnen en in andere jaren hooguit enkele. Tot frustratie van de 'tuinploeg' van de insectentuin zijn de

konijnen verzot op de bloemen daar, vooral op de klokjes (*Campanula spec.*). Groot was de verrassing voor mij toen daar een circa één meter hoge zandhoop een wentel bleek te bevatten. Op 9 februari 2019 groeven vrijwilligers een deel van de zandhoop af en zagen daarbij een holte met wat droge grassprietten erin. Helaas hoorde ik dat pas drie dagen later (te laat!). Op het eerste oog zag de holte eruit als een niet afgemaakt, verlaten konijnenhol, maar enkele groene (=verse) grassprietjes tussen de droge verraadden dat er iets meer moest zijn. Bij nadere inspectie bleek het laagje grassprietten het 'dak' te vormen van een royaal met nestmateriaal beklede holte, met daarin drie, helaas dode, nestjongen. Wel alle drie met bolle buikjes, vol gestremde moedermelk. Getuige die gevulde maagjes waren ze niet van de honger gestorven, maar bijna zeker door onderkoeling. Bij het afgraven van de zandhoop was er via de pijp naar de (niet dichtgemaakte) ingang aan de andere zijde een koude tochtsluis ontstaan. Juist in de nachten van 11 en 12 februari 2019 vroom het licht. Aannemelijk is dat de moeder tijdens het zogen in de ochtend merkte dat er aan de zandhoop gewerkt werd en in paniek is gevluht, zonder de wentel af te sluiten. Die ingang lag aan de andere kant van de zandhoop, in een donkere hoek tegen een beukenhaag. In geopende toestand al onopvallend, dus dichtgemaakt helemaal onzichtbaar; niemand had een wentel in de zandhoop vermoed.

De drie nestjongen waren alle drie vrouwtjes, twee wogen er negentig gram en één precies honderd. Op basis van achtervoetlengte en gewicht waren ze naar schatting zeven tot acht dagen oud (naar een groeicurve van Jaap Mulder, ongepubliceerd).

De nestholte was 15 cm breed, 19 cm diep en 24 cm hoog, inclusief de diepe, met nestmateriaal beklede 'zak' waarin de jongen zaten. Bovenop die 'zak' lag als isolerend plafond een laagje verdroogd gras, vermengd met buikharen van de moeder. De gang was ca. 85 cm lang, 13 cm hoog en 10 cm breed. In wentels loopt de gang vanaf de ingang

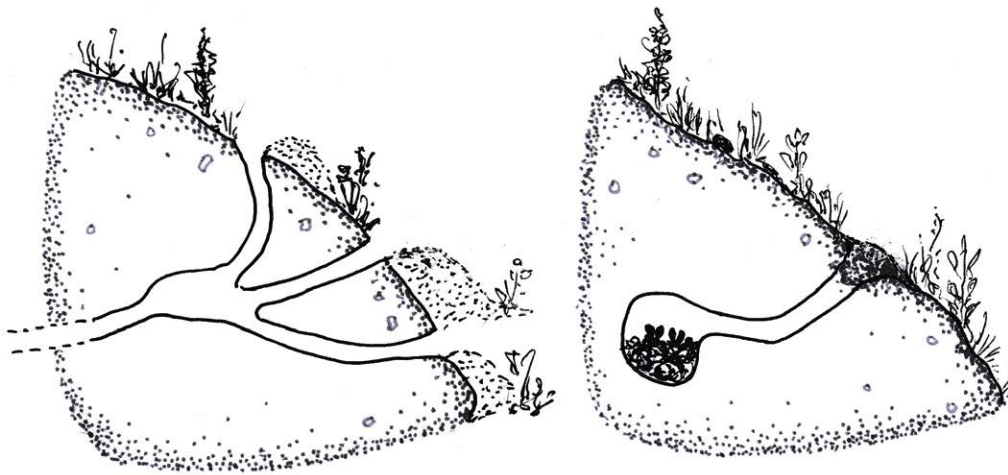
▲ Een half afgegraven zandhoop ontbloomt onverwacht een wentel. Aan de andere kant ligt de blinde nestgang, die normaliter na het zogen door de moeder met aarde dichtgemaakt wordt, waardoor de wentel onzichtbaar wordt.

▲ De wentel blijkt drie dode konijnenjongen te bevatten, naar schatting zeven à acht dagen oud.

▲ Het nestmateriaal bestaat uit verzamelde droge grasstengels, dat de moeder met haar eigen buikharen vermengd heeft en dat later als eerste groenvoer voor de jongen dient.

◀ Schematische voorstelling van een normale konijnenburcht (links) en een wentel, hier weergegeven in een talud. In vlakke grond gaan de pijpen schuin omlaag de grond in.

op maaiveldhoogte normaliter iets omlaag,^{1,4} maar deze was zelfs iets oplopend, met de ingang op ca. 35 cm boven het maaiveld en de nestholte zelf op ongeveer 40 cm hoogte. Dit laatste is atypisch, maar dat heeft hier mogelijk te maken met de eveneens uitzonderlijke nestplaats: in een zandhoop, boven het maaiveld. Nood breekt wet, dat geldt ook bij woningkrapte bij konijnen.

DE ACTIVITEITEN ROND EEN WENTEL

Eenmaal per etmaal, aan het einde van de nacht of in de vroege morgen, bezoekt de moeder haar jongen om ze drie tot vier minuten te zogen, later verschuift dat geleidelijk naar het begin van de nacht. Bij het verlaten sluit ze de wentel zorgvuldig af, ze stampt de prop aarde met haar voorpoten aan. Vanaf elf tot twaalf dagen verlaten de jongen tegen de zoogtijd het warme nest en wachten ze de moeder op

bij de ingang. Na het zogen urineren ze en graven zich met heftige bewegingen van de voorpootjes weer helemaal onder in het nestmateriaal.^{2,4}

Vanaf ongeveer acht dagen beginnen de jongen ook te knabbelen aan de grasstof-fering van het nest, het door de moeder meegebracht groenvoer (blaadjes, grassprietjes) en aan door haar opzettelijk achtergelaten keutels. Zo krijgen ze bacteriën binnen die nodig zijn om plantaardig voedsel te kunnen verteren.^{1,4}

Na ongeveer tien dagen gaat de moeder, na het openen van de wentel, schrijlings over de ingang staan, zoogt daar de jongen en springt na drie minuten weg. De jongen gaan dan terug de wentel in, waarna de moeder deze weer afsluit. Met ongeveer drie weken beginnen de jongen de omgeving te verkennen; de moeder laat de wentel na het zogen dan steeds vaker open. Na dertig dagen komt de moeder

niet meer terug en moeten de jongen hun eigen weg zoeken.^{3,5}

In de Nederlandse kustduinen observeerden Broekhuizen en Mulder² het graven van wentels door de moeders en het zooggedrag van de nestjongen. Hun observaties en bevindingen zijn o.a. visueel vastgelegd in een verhelderende film³, op YouTube te zien: <https://www.youtube.com/watch?v=P3JBFwMnXfA>

Met dank aan Jaap Mulder voor zijn aanvullende informatie.

ANNEMARIE VAN DIEPENBEEK is een Nederlands expert op het gebied van Europese diersporen, met veel veldervaring op het gebied van zoogdieren, amfibieën en reptielen. Zij schreef diverse veldgidsen, waaronder 'Veldgids Diersporen' en 'Veldgids Diersporen van Europa'.

▲ Verdroogd gras en buikharen van de moeder zoveel mogelijk uit elkaar geplukt: het volume aan nog wat aangedrukte buikharen is meer dan een hele liter (inhoud glazen pot).

▲ Wat de bodem van een holte lijkt, blijkt het gestoffeerde dak van een zakvormig geboortenest eronder te zijn.

▲ Soms ontdekt een vos of das een wentel en graaft die dan uit om de jongen op te eten. De nestbekleding van gedroogd gras en buikhaar ligt voor de ingang.